

azonban hibásan Répásinak írták. Később az i végződés lekopott, s a névadó alakja elhomályosult (mai neve: Répás utca).³

A kétszáz éve született Répásy Mihály tábornok az 1848/49-es forradalom és szabadságharc hőse. Nem vált vértanúvá, de a magyar szabadságért folytatott harc alatt esett áldozatul – katonaként – a honvédeket tizedelő kolerajárványnak.

Miklós Péter

Száz éve született Szakács Antal népművelő (1900–1980)

A Csík vármegyei Gyergyóalfaluban a Szakács család köztiszteletnek örvendett. A hagyomány szerint Szakács Antal Máté az 1848–1849. évi függetlenségi háború idején Erdélyben Bem apó hadnagya volt. A lengyel szabadságharcos tábornok iránti rokonszenvéhez az is hozzájárult, hogy felesége, Fimlek Mária lengyel származású volt. Unokájuk, a parasztgazda családban született Szakács Antal 1900. május 17-én látta meg a napvilágot. A lehetséges gyermek az elemi népiskola és a helybeli polgári iskola elvégzése után a székelykeresztúri tanítóképzőben szerzett kántortanítói oklevelet (1919).

Az első világháború végén Magyarországot gazdasági, katonai és politikai összeomlás sújtotta. Erdély drámai események színhelye. Az erdélyi román lakosság memorandumban fogalmazta meg elszakadási törekvéseit: „*Scumii körülmények között sem akar a magyar nemzetet további bármiféle állami közösségben élni.*” E programhoz megyesi nemzetgyűlésükön a szászok is csatlakoztak. Románia hadserege – az antant hatalmak egyetértésével – elfoglalta az ideiglenes demarkációs vonalakat, majd az 1920. június 4-i trianoni béke szentesítette Erdély Romániához csatolását.

1919 nyarán Szakács Antalt szülőfalujában megválasztották tanítónak, majd 1920-ban másodkántornak. A tanítás mellett folytatta a tanulmányait: a kolozsvári római katolikus Pedagógiumban (mai szóhasználattal: a levelező tagozaton) 1923-ban polgári iskolai tanári oklevelet szerzett a földrajz-térmészertrajz-kémia szakból, és egyben teljesítette a román nyelvi vizsgakövetelményeket is.

1924 májusában a „*madarak és fák napja*”-ra a polgári iskola meghívta a gyergyószentmiklósi állami gimnázium diákjait és nevelőit; az utóbbiak között voltak román tanárok is. Az erdei program Szakács Antal köszöntőjével kezdődött. A beszédben elhangzottak ellen a román tanárok tiltakoztak, s azokat államellenesnek minősítették. A heves szóváltásban néhány román gimnazista verekedést provokált, s a dulakodás közben az ünnepélyen elhelyezett román nemzeti zászló rúdja eltört. Politikai per indult a felbujtással és zászlótéppéssel vádolt Szakács Antal ellen; állásából felfüggesztették, a tanítástól eltiltották. A két és fél évig elhúzódo per során a román bíróság tizenegy tárgyaláson foglalkozott az ügygel. Az 1926. december 15-i bírói döntés Szakács Antalt felmentette a zászlótéppés és a nemzetgyalázás vádjai alól. Visszatérhetett a hivatásához, s 1927 nyarán pályázat útján elnyerte Csíkszentdomokoson a kántortanítói állást. Ősszel házasságot kötött Balázs Annával, egy gyergyóalfalui parasztgazda és vegyeskereskedő leányával. A fiatal házaspár rövidesen visszatérhetett szülőfalujába, ugyanis 1929-ben meghalt a gyergyóalfalui egyházközség kántortanítója, s a helyére meghívták és megválasztották Szakács Antalt. A polgári iskolában megbízták a földrajz- és az énekórák tanításával is. A helyi *Historia Domus*-ban a következő bejegyzés olvasható: „*Az ifjúsági egyesületek vezetésében és a kulturmunkában fáradszónak embert kaptunk benne. Alfalu szülötte – nem is csalódtunk benne.*” A Romániában üldözendő ellenséggé vált, a lelkileg összeomlott székelyeknek Szakács Antal az összetartás fontosságát hirdette. Valóságos „*lobogó fiúklya a sötét éjszakában*”. Gyergyóalfalui működése során Mészeti és Gyümölcsstermesztési Egyesületet,

³ Répásy tábornok szegedi emlékezetéről: *Apró Fecene: Hol sírjaik domborútnak...* Szeged, 1998. 19. 21. old.; Péter Lisztó: *Szegedi utcanevek 1848/49 hőseiről.* Szeged, 1999/7. 58–59. old.

Székely Dalkör és műkedvelő színjátszó csoportot szervezett. Nyolc év alatt tizennégy színdarabot tanított be és rendezett: magyar népszínműveket, mesejátékokat, irodalmi értékű átdolgozásokat és korabeli sikerdarabokat. A rendező minden alkalommal egy-egy főszerep eljátszását is vállalta.

1932-ben megpályázta és elnyerte Kézdiszentléleken a kántortanítói állást. Közművelődési tevékenységével a települést rövid idő alatt a Székelyföld hírességévé emelte. Az általa szervezett és vezetett Népszövetségi Dalkör és Szavalókórus hírneve hamar elterjedt. A dalárdát meghívták vendégszereplésekre, rendszeresen részt vett kórusversenyeken (Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Brassó, Kolozsvár). Sorozatban nyertek díszokleveleket, vándorzászlót és díjakat. A férfikórus híre messzire elszállt – egészen Budapestig. 1938-ban felléptek a XXXIV. Eucharisztikus Kongresszus ünnepi miséjén, és szerepeltek a kolozsvári Mátyás király templomban is. A karnagy *„olyan sikert tudott karnari, mely mindenkit magával ragadott, csodába ejtett”* – áradoztak a székely újságok.

A kézdiszentléleki műkedvelő színjátszók Szakács Antal rendezésében évenként tartottak bemutató előadást. 1938 szeptemberében a község valóságos zarándokhellyé vált. Ugyanis a feyvesekkel borított Perkő-hegy egyik lankáján kalákában szabadteri színpadot építettek, s ott előadták Nyíró József Jézusfaragó ember című színművét. A címszerepet a rendező játszotta. *„Az országúton mindenütt autók, szekerek, gyalogosok igyekeztek a közeli falu felé... Szakács Antal akarata és a közösség gyülekezete, okos, egészséges gondolkodású emberek munkája csodát művelt”* hozsannáztak a sajtóhírek. A többször eljátszott színdarab búcsúelőadása 1940 szeptemberében volt; a kántor úr ekkor elkészítette a kézdiszentlélekiektől, a dalárdistáitól és a színjátszóitól. Az elbocsátó működési bizonyítvány szerint *„törhetetlen kitartás, buzgóság és kiváló képességei révén a kultúra mezején oly szép eredményt ért el, melyhez hasonlót ritkán láttunk kisebbségi életünkben”*.

1940-ben a „második bécsi döntés” Észak-Erdélyt és a Székelyföldet visszacsatolta Magyarországhoz. A magyar közigazgatási rendszer megszervezése során Szakács Antalt Sepsiszentgyörgyre nevezték ki Háromszék vármegye tanügyi-népművelői előadójának. Az új feladatkör gyakorlása során meggyeszerzte ismerték jellemének és felkészültségének értékeit, karvezetői, rendezői, színészi és előadói tehetségét, ugyanis *„mindenütt ott forgott, ahol szavalni, darabot színi-re vinni, rendezni, szervezni kell.”* Az ünnepi rendezvényeken és jótékonyági műsorokon elbúvította a hallgatóit népballadák, Reviczky Gyula, Ady Endre, Dsida Jenő, Mécs László, Reményik Sándor, Áprily Lajos költeményeinek előadásával. Diákokból toborzott szavalókórusa népi játékokkal, népmesékkal, népballadákkal, népi táncokkal járta a falvakat. *„Lelki élményt”* és *„a legnagyobb elismerést”* váltotta ki műkedvelő színjátszó csoportja Mikszáth Kálmán: A vén gazember, Bencsik Árpád: A parasztkisasszony, Csepreghy Ferenc: Piros bugyelláris című színművének rendezésével és a főszerepek eljátszásával. A sepsiszentgyörgyi női-, leány- és férfikar élén karvezetői tevékenységét ugyancsak *„szűnni nem akaró tapssal köszönte meg a közönség”*.

A munkalendület 1944-ben megtorpant: Hitler megszállta Magyarországot, a Vörös Hadsereg elérte a Kárpátokat, Románia átállt a szövetségesek oldalára. Azon a nyáron Szakács Antalt a magyar honvédség berendelte katonai szolgálatra. Összel a felesége négy gyermekével a Székelyföld elhagyására kényszerült. A szerencsés véletlen folytán Szentgotthárd környékén a család összetalálkozott. 1945 márciusában a magyar katonai maradványt Ausztriába vezényelték; a tiszteket családtagjaik is követhették. Áprilisban amerikai hadifogságba kerültek. A Spital am Pyhrn-i Magyar Családi Tábor hivatalos igazolása szerint Szakács Antal *„ezen táborban önként és minden ellenszolgáltatás nélkül vállalta a magyar népi énekek, táncok és szavalókórus tanítását és vezetését, amivel nagy szolgálatot tett a nyomorúságos sorban külföldre kényszerült magyarságnak”*.

Három hónap után, 1945 júliusában az USA hazaengedte őket. Szakácsék a Székelyföldre nem mertek visszatérni; érdi rokonok fogadták be a hallgató családot. Az 1945–1946. tanévre Szakács Antalt Zalaegerszegrre helyezték megyei tanügyi előadónak.

1945–1948 között Bonyhád *„a magyarországi telepítési politika fókusza. Ennek a vidéknek a képe alakult át a legjobban a XX. század magyar honfoglalása, a település során”*. Bonyhád megrázó demográfiai változásokat élt át: a náci haláltáborokban 1170 zsidó elpusztítása, a volksbundisták menekülése, majd málenkij robotra hurcolása, itthoni internálása, végül a német anyanyelvű-

ck zömének a kitelepítése. A helyükre bukovinai-bácskai, erdélyi menekült székelyek, majd elüldözött felvidéki magyarok kerültek.

Az új életkörülmények közé csöppent székelyek mindennapi gondjainak kezelésére 1945-ben a Völgyeségi Telepesek Központi Szövetkezete vállalkozott; a bukovinaiak kulturális felzárkóztatására 1946-ban megalakult a Székely Népművelési Tanács a Székelyföldről menekült „képzett, energikus pedagógusok”-kal. Júniusban Szakács Antalt Bonyhádra helyezték szabadművelődési tanácsosnak. A 35 községbe betelepített székelyek szellemi felemelkedéséért „a legtöbbet tette a székely művelődés ügyéért, a hátrányok ledolgozásáért. A népművelői hív és a pedagógus szervező munka szerencsésen ötvöződött ebben az emberben”. Elkeseredését, önzetlenségét, áldozatvállalását dicséri a gazdasági szaktanfolyamok, a falusi önképzőkörök és dalárdák szervezése, a Szabad Föld Téli Esték rendezvényei, a kéthetes Kodály-szeminárium, a Székely Múzeum megnyitása, a 48-as centenáriumi kulturális versenysorozatokban elért sikerek. Mindezeket a „fordulat éve”, a proletárdiktatúra és a tanácsrendszer lefékezte, 1949-ben a székely intézményrendszert fokozatosan felszámolta.

Szakács Antal 1949 szeptemberétől a bonyhádi általános iskolában tanított. Sem az úttörőmozgalom, sem a Járási Művelődési Ház nem tartott igényt népművelői elhivatottságára, tapasztalataira. A politikai hullámmások enyhülő szakaszaiban „a szórványosan megmaradt székely értelmiség még egyszer összeszedte tudományát”. A feléledő Gábor Áron színjátszó csoport ösbemutatót tartott Földi István Mádéfalvi veszedelem című színművének előadásával (1956), megemlékezett Mátyás királlyá választásának 500. évfordulójáról (1958) és Benedek Elek századik születésnapjáról (1959). Tamási Áron Énekes madár című színjátékának előadásával lezárult a tanár úr rendezői tevékenysége.

Szakács Antalt 1960-ban nyugdíjazták. A következő évben „végleg szakít e sok örömet és még több csalódást termő vidékkel”, és feleségével Érdre költözött (négy gyermeke diplomát szerzett, önállósodott). Az érdi „székely boly”-ban irodalmi rendezvényekkel támogatta a ritkuló hagyományokat és értékeket mentő Kóka Rozália munkáját. De az erő fogyott, a munka terhe ssé vált, jelentkeztek az öregkori betegségek. Szakács Antalnak „clapadt a kedve”, s 1980. június 3-án Érden elhunyt. Életútját Domokos Pál Péter nekrológiájában a következőkben összegezte: „Mindenütt kereste, szerette a népet, a magyar népet, a székely népet. Minden szava, tette érte való volt. Szívünkől köszönjük Szakács Antal életművet és példáját”.

Kolta László

Irodalom: Bodor György: A honismereti munka kezdete a dunántúli székelyek körében (Honismeret, 1975. 3–6. sz.); Albert Gábor: Emelt fővel (Bp., 1983.); Tamás Menyhért: Mérleges idő (Bp., 1985.); Csupor Tibor: Mikor Csíkból elindultam (Bp., 1987.); Földi István: Mádéfalvától a Dunántúlig (Szekszárd, 1987.); Kolta László: Bonyhád művelődéstörténete 1867–1962. (Bonyhád, 1987.); Domokos Pál Péter: Szakács Antal halálára (Új Ember, 1980. június 22.)

Emlékezés Hausz Mihály iskolaszervező gazdasági tanárra

Felvidéken, a Szepes vármegyei Nagykunfalván (ma Helcmanovce) született 1900. szeptember 29-én. A kisközség akkor a gölnicbányai járáshoz tartozott. 2229 kh területtel, 266 házzal és 1269 fő lakossal rendelkezett, akik görög katolikus vallásúak voltak. Apjának szerszámkészítő manufaktúrája volt. Édesanyja, Kellő Mária görög katolikus papi családból származott. Apja és anyja korai elvesztése után nagybátyja, Kellő János kassai görög katolikus főesperes taníttatta. Sógora longyel gazdatiszt volt a Károlyi grófnál, tőle kapta az ösztönzést, hogy maga is gazdatiszt legyen. Először a debreceni Gazdasági Akadémia hallgatója lett. Felvidéki létére azonban nem tudta megszokni az Alföldet, ezért Óváron folytatta és fejezte be az akadémiát 1925-ben.